

Docent

Meer dan een huisvrouw Vrouwen in het straatleven van 17e- en 18e-eeuwse Amsterdam

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

THE FREEDOM
OF THE STREETS

Lesprogramma

Inhoud

Inleiding en genderinclusiviteit	2
Lesstof	3
Introductie & Opdracht 1: bronnen vergelijken	5
Lesstof behandelen	7
Opdracht 2: jouw beweging in kaart	8
Opdracht 3: Bronnen uit de tijd van de Republiek	9
Afsluiting	10
Literatuurlijst	11
Colofon	12

Tijdvak 6

Tijd van regenten en vorsten,
(1600-1700)
Tijd van pruiken en revoluties,
(1700-1800)

Kenmerkende aspecten

De bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.

Niveau

Bovenbouw havo, vwo

Tijdsduur

Twee lessen (korte versie is mogelijk, zie opbouw lesprogramma)

Benodigde materialen

Leerlingenboekje, powerpoint (inclusief geluidsfragment en filmpje).

Historische vaardigheden

De leerling kan:
De bruikbaarheid van informatie uit een of meer bronnen voor een bepaalde vraagstelling afwegen en daarbij rekening houden met:

- de betrouwbaarheid van de informatie (mede bepaald door bijvoorbeeld de aard van de bron, de context waarin deze is ontstaan, de mate van geïnformeerdeheid van de maker, de standplaatsgebondenheid van de maker, de bedoeling van de maker of opdrachtgever, het publiek waarvoor deze bedoeld is, etc.)
- de representativiteit van de informatie uit de bron; (bijvoorbeeld: in hoeverre geldt dit voor meer mensen en meer situaties?);
- uitleggen aan de hand van concrete voorbeelden of broninterpretaties dat geschiedverhalen een constructie zijn van het verleden.

Beginsituatie

Bovenbouw havo of vwo. Stof over het ontstaan van de Republiek en de opbloei van de economie dient reeds behandeld te zijn. Dit lesprogramma is bedoeld als inhoudelijke verdieping. Tevens is het een goede training in het kritisch benaderen van bronnen.

Opbouw lesprogramma

Les 1:

1. Introductie (5 min)
2. Opdracht 1 (20 min)
3. Theorie: uitleg (15 min)
4. Uitleggen opdracht 2 (5-10 min)
5. Leerlingen maken zelfstandig opdracht 2 (40 min)

Les 2:

1. Bespreken opdracht 2 (15 min)
2. Uitleggen opdracht 3 (5 min)
3. Leerlingen maken zelfstandig opdracht 3 (20 min)
4. Afsluiting (10 min)

Leerdoelen

1. De leerling kan aan de hand van een voorbeeld uit zeventiende- en achttiende-eeuws bronmateriaal beargumen dat vrouwen aanwezig en actief waren op straat in de Republiek.
2. De leerling kan de termen publieke, private en liminele ruimte uitleggen en daarbij een voorbeeld geven van het gebruik van de ruimte door vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw.
3. De leerling kan uitleggen hoe stereotype beelden mede het gevolg kunnen zijn van gebruikte bronnen om inzicht in het verleden (of heden) te krijgen.
4. De leerling kan een voorbeeld geven van bronnen die indirect informatie geven over genderrollen in de zeventiende- en achttiende-eeuwse Republiek.

Genderinclusiviteit

Inleiding

Deze les staat in het teken van het gebruik van ruimte door vrouwen in Amsterdam in de zeventiende en achttiende eeuw. De les vormt een aanvulling op het bestaande lesprogramma waarin het vrouwelijke perspectief waarschijnlijk onderbelicht is. Het programma is ontwikkeld om stereotype beelden over vrouwen te nuanceren. Daarnaast krijgen leerlingen meer inzicht in hoe de geschiedenis gevormd wordt door de aan- en afwezigheid van bronnen en het selecteren daarvan. Het onderzoek van Daniëlle van den Heuvel en haar team (Universiteit van Amsterdam) naar 'gendered' ruimtes in de vroegmoderne tijd is leidend geweest bij het ontwerpen van dit lesplan. Deze handleiding kan de docent gebruiken naast de powerpoint. Bij elk onderdeel van de les staat aangegeven welke slides getoond kunnen worden. Ook is er een hoofdstuk toegevoegd met achtergrondinformatie, die de docent kan gebruiken voor het theoretische deel van het lesprogramma.

Genderinclusiviteit

Dit lesprogramma maakt gebruik van de verdeling 'mannen/mannelijk' en 'vrouwen/vrouwelijk' om onderscheid te maken tussen genders in de zeventiende en achttiende eeuw. Wij willen echter benadrukken dat gender een sociaal construct is en niet te vangen is in uitsluitend deze twee categorieën. De keuze om alleen deze twee gender-identiteiten te gebruiken komt voor uit het feit dat er in het bronmateriaal uit die tijd geen melding wordt gemaakt van vroegmoderne burgers die een andere genderidentiteit dan geslacht

hadden. Het missen van andere, non-binaire gender-identiteiten is een gemis en dat erkennen wij. Echter, dit gemis kan gebruikt worden om verder te illustreren dat bronnen uit die tijd een vertekend beeld geven van de werkelijkheid. De docent dient zich bewust te zijn van het bestaan van meerdere genderidentiteiten en kan besluiten om voorafgaand aan de eerste les hierover in gesprek te gaan met de leerlingen. Een korte uitleg over sekse en gender volgt hieronder waarop een introducerend gesprek gebaseerd kan

worden. Wij raden de docent aan om zich bij enige onzekerheid te verdiepen in deze gevoelige kwestie

Genderidentiteit

De termen sekse en gender worden vaak door elkaar gebruikt, terwijl deze verschillende betekenissen hebben. Sekse of geslacht duidt op biologische en fysieke kenmerken zoals geslachtsdelen, chromosomen, hormonen en interne structuren. Gender is ingewikkelder en bestaat uit een relatie tussen het biologische

geslacht, de genderidentiteit van een persoon (oftewel: hoe een persoon zich van binnen voelt en zich dus identificeert) en de genderexpressie (externe presentatie en gedrag van persoon). De intersectie van deze drie dimensies produceert de authentieke vorm van gender van het individu, bestaande uit zowel de manier waarop het individu zijn/haar/hen gender ervaart, als hoe anderen dit ervaren en ontvangen.

Van wie was de straat?

Binnen geschiedschrijving en in lesboeken wordt vaak aangenomen dat de stad verdeeld was in de publieke ruimte en de private ruimte. Recenter onderzoek bear-gumentteert dat er meer categorieën van ruimte bestaan dan die twee en dat de categorieën minder makkelijk in te delen zijn dan lang werd gedacht.

Onder publieke ruimte vallen plaatsen zoals de markt, het café en de openbare straat. Het zijn ruimtes waarin men zich nagenoeg vrij kan bewegen en waar men samenkomt om te socializen, handel te drijven en op andere manieren in contact komt met medebewoners van de stad. De gangbare aanname was lange tijd dat de publieke ruimte per definitie mannelijk was in de Republiek. Dat wil zeggen dat mannen zich in grotere mate van vrijheid in die publieke ruimte konden bewegen en dat zij bepaalden hoe vrouwen zich in de publieke ruimte behoorden te gedragen. Mannen eigenden zich, in andere woorden, de publieke ruimte in de Republiek toe. In werkelijkheid waren de grenzen van de publieke ruimte niet zo nauw en waren de genderrollen in die publieke ruimte ook niet zo binair verdeeld.

Een van de redenen waarom lang werd aangenomen dat mannen de publieke ruimte domineerden is de mate waarin de beroepen van burgers werden geregistreerd in het Amsterdam van de Republiek. In veel bronnen uit die tijd, zoals bijvoorbeeld in de ondertrouwaktes, werd bij de naam van mannen vaak ook hun beroep genoemd, terwijl bij vrouwen alleen de huwelijkse staat werd geno-

teerd. Werk is een van de factoren die belangrijk is om te bepalen in welke mate iemand gebruik maakt van de publieke ruimte. Veel van het werk vond namelijk plaats in de publieke ruimte, bijvoorbeeld op de markt. Afgaand op die bronnen uit de zeventiende en achttiende eeuw is het dan ook niet gek dat historici concludeerden dat mannen de publieke ruimte domineerden en werkende vrouwen over het hoofd zagen.

Een andere reden voor de aanname dat mannen de publieke ruimte van de Re-

publiek domineerden, zijn de geschriften van moralistische schrijvers zoals Jacob Cats. Daarin staat beschreven hoe de vrouw zich in publieke ruimtes diende te gedragen, niet hoe zich daadwerkelijk gedroegen. Dat geldt ook de omgang met de private ruimte. Traditioneel gezien bestaat de private ruimte uit het huis, en al even traditioneel gezien is die private ruimte per definitie vrouwelijk. Volgens dit typerende beeld van genderrollen neemt de vrouw de zorg voor het gezin en de huishoudelijke taken op zich. Daarmee lijkt zij ook grotendeels gebonden aan die

private ruimte. In werkelijkheid is de aanname dat er een strakke grens te trekken valt tussen de mannelijke publieke en vrouwelijke private ruimte te kort door de bocht. Al was het maar omdat de private ruimte niet ophield bij de voordeur. Veel huishoudens uit de middenklasse kenden een voorhuis dat zichtbaar was vanaf straat. Daar kwamen mannen en vrouwen samen voor gezamenlijke vrijetijdsbesteding. Een deel van het huis was dus tot op zekere hoogte publiek. Daarnaast hadden huiseigenaren uit de midden- en hogere klasse vaak dienstmeisjes in huis en woonden er soms hele gezinnen die bij hen in dienst waren. Het huis was daarmee lang niet zo privé als in de traditionele benadering wordt aangenomen. Wanneer vrouwen bijvoorbeeld in en om het huis werkten, deden zij dit geenszins afgesloten van de publieke ruimte. Bovendien was de mate waarin een huis privé was sterk afhankelijk van inkomen, niet van gender. De voorhuizen van Amsterdam vormen een mooi voorbeeld van plaatsen waar publiek en privé lastig van elkaar te scheiden zijn. De sferen lopen als het ware in elkaar over. Naast het voorhuis zijn er nog andere voorbeelden van ruimtes die tussen privé en publiek in vallen. Denk bijvoorbeeld aan steegjes, tuinen en balkons. Deze tussenruimtes waar privé en publiek in elkaar overgaan kunnen liminale ruimtes worden genoemd. Ze kunnen dienen als argument tegen de zwart-wit benadering van de stadsruimte als ofwel publiek, ofwel privé.

Van wie was de straat?

Een nieuwe benadering van de bronnen

De aannames over publieke en private ruimtes en de genderverhoudingen binnen die ruimtes kunnen worden weerlegd wanneer bronnen uit de zeventiende en achttiende eeuw met een kritische blik worden benaderd. Zoals we zagen is het beroep dat vrouwen beoefenden niet terug te vinden in bijvoorbeeld de ondertrouwaktes. Dit kan echter op andere manieren worden achterhaald. Zo maken historici in het onderzoek naar genderverhoudingen in de vroegmoderne stad bijvoorbeeld gebruik van een 'verb-orientated' benadering van onder andere juridische verslagen en dagboeken. Bij deze benadering staat de beschrijving van de handelingen van de genoemde vrouwen centraal (uitgedrukt in een werkwoord, vandaar verb). Op die manier kan wel degelijk worden achterhaald welk werk (mede) door vrouwen werd verricht. Een andere manier van onderzoeken is het creëren van snapshots, een soort foto van alledaagse situaties, zoals beschreven in verschillende bronnen. Op basis van deze nieuwe informatie kan in kaart worden gebracht waar vrouwen zich in de stad ophielden, welke activiteiten zij ondernamen en welke routes zij gebruikten om hun werk uit te oefenen of om hun vrije tijd in de stad door te brengen. Deze routes laten zien dat de mate van mobiliteit van vrouwen afhankelijk was van hun financiële status. Daarbij was het niet zo dat vrouwen met hogere inkomens ook mobieler waren dan vrouwen met lagere inkomens. Soms was het juist een privilege om de deur niet uit te hoeven.

Activerende vragen stellen in een klassengesprek

Zijn er tegenwoordig typische mannen en typische vrouwenberoepen?

Verwacht wordt hier dat voor mannen dingen worden genoemd als monteur, bouwvakker en bestuursfuncties en dat er voor vrouwen dingen worden genoemd als verpleegster en juffrouw, schoonmaakster en huishoudelijke hulp.

Zou dat altijd zo geweest zijn? Hoe denken jullie dat het in de zeventiende en achttiende eeuw was?

De verwachting is dat de docent nu stuit op de algemene opvatting dat zeventiende- en achttiende-eeuwse vrouwen alleen binnenshuis werkten.

Denken jullie dat mannen en vrouwen op een andere manier gebruik maakten van de ruimte in de stad? Kwamen ze op andere plekken? Waar werd dat door beïnvloed?

Uitleg opdracht: bronnen vergelijken

TIJDSDUUR: 20 minuten

DOEL VAN DE OPDRACHT: leerlingen kennis laten maken met tegengesteld bronmateriaal en hen laten nadenken over het ontstaan van genderrollen.

BENODIGDHEDEN: filmpje en afbeeldingen uit powerpoint, leerlingenboekje

OPDRACHTOMSCHRIJVING

Hier wordt de klas in twee delen opgesplitst. De ene helft leest een stuk van Jacob Cats (bron 1) en de andere helft leest twee zeventiende-eeuwse reisverhalen (bron 2 en 3) die zijn opgeschreven door buitenlanders in de tijd dat Cats werk verscheen. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat het lezen van de twee meer toegankelijke teksten voor de leerlingen ongeveer even lang duurt als het begrijpen van Cats' vroegmoderne Nederlands. De leerlingen krijgen de tijd om de teksten te lezen en kunnen de ideeën die ze hebben over de teksten in hun boekje noteren. De bedoeling is dat er daarna een discussie volgt. Centraal staat de vraag welk beeld de leerlingen krijgen van genderrollen in de zeventiende en achttiende-eeuwse Republiek aan de hand van het aangereikte bronmateriaal. De docent laat de leerlingen in het werk 'Houwelijk' van Cats duiken, zodat zij

voor zichzelf kunnen vaststellen wat de 'gewenschte gedragingen' waren aan de hand van dit stuk. Zie bron 1 in de leerlingenversie. De andere helft van de klas zou daarentegen een hele andere indruk van zeventiende- en achttiende-eeuwse vrouwen moeten krijgen. Zij lezen twee korte passages uit de reisverhalen van de Duitse student Friedrich Lucea (bron 2) en de Engelsman Sir William Montague (bron 3), die respectievelijk rond 1665 en 1695 in de Republiek verbleven - nota bene dezelfde tijd waarin Houwelijk nog veel werd gelezen. Zie voor deze verhalen bron 2 en bron 3 de leerlingenversie.

DISCUSSIE EN KLASSIKALE BESPREKING

De discussie wordt geïntroduceerd met de vraag:

Hoe denken jullie dat de man-vrouw verhouding was in de zeventiende en achttiende eeuw?

Het woord wordt eerst gegeven aan de 'Cats helft' van de klas en dan aan de 'Reiziger helft' van de klas. De bedoeling is dat de discussie dan ongeveer 5 à 10 minuten aanhoudt. Om de discussie te bevorderen kunnen de volgende vragen worden gesteld:

- Wat voor beroepen hadden vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw?
- Waar bevond de vrouw zich het grootste deel van de dag?
- Wat was de rol van de vrouw in het gezin? Wie zorgde er voor de kinderen?
- Wie was de baas in het huis?

Nadat de leerlingen het bronmateriaal hebben bekeken en hun ideeën over genderrollen hebben gedeeld kan de docent hier verdere toelichting op geven.

TOELICHTING JACOB CATS EN ZIJN 'HOUWELIJK'

De docent geeft hier toelichting over de persoon Jacob Cats. Vooral zijn rol als 'didacticus' moet belicht worden in de zin dat hij vele boeken heeft geschreven waarin de 'gewenschte gedragingen' van mannen en vrouwen worden behandeld. Cats stond daarmee in een traditie van schrijvers die opvoedkundige boeken schreven en was dus zeker niet de enige die dit soort boeken schreef. Het werk van Cats was echter niet alleen bedoeld voor de culturele elite: zijn boeken werd gelezen door brede lagen van de bevolking. Een bekend werk van Jacob Cats is 'Houwelick' uit 1625. In dit boek beschrijft hij de traditionele levensfasen van vrouwen (maagd, vrijster, bruid, vrouw, moeder en weduwe) uit die tijd en de gedragingen die daar volgens hem bij komen kijken.

Hiervoor gebruikte hij voor toentertijd heldere taal, die nauw aansloot op de spreektaal, zodat zijn werk populair werd onder grote delen van de bevolking. Door zijn vele moralistische werken kreeg hij ook wel de bijnaam 'Vadertje Cats' en veel spreekwoorden van zijn hand kennen wij nog steeds zoals 'al is de leugen wonder snel, de waarheit achter-haelse wel' en 'Geen spies en maect so diepe wonden als achterklap en boose monden'.

TOELICHTING REISVERHALEN

De docent legt uit dat we naast moralistische boekjes ook contemporaine reisverhalen van buitenlanders kunnen lezen om meer te weten te komen over de positie van de vrouw in de Republiek. Hierbij moet naar voren komen dat uit de ooggetuigenverslagen van buitenlandse bezoekers aan De Republiek blijkt dat zij zich geregeld verbaasden over de vrouwen in de Nederlanden: er zijn talloze kleurrijke passages bewaard gebleven waarin onder andere de schoonheid, de vrijheid, de bemoeizucht en de verzorgdheid van de vrouwen hier te lande naar voren komt. De verwondering van de reizende schrijvers is tekenend voor de samenstelling van hun eigen samenleving. Het feit dat zij zich hier zo over verbazen geeft blijk van een gespiegeld beeld tegenover hun eigen samenleving. De buitenlanders schreven eveneens vol verbazing over de economische activiteiten van de vrouwen in de Republiek. Zij schreven bijvoorbeeld over hoe zij vrouwen hadden gezien die moeiteloos de zaken van hun afwezige echtgenoot overnamen en indien nodig zelfs handelsreizen maakten. De docent legt uit dat de verbazing waarmee buitenlandse bezoekers over deze vrouwen schreven impliceert dat zij de Nederlandse vrouwen bijzonder vonden: kennelijk was het doen en laten van vrouwen in de samenleving van de Republiek zodanig anders dan wat zij thuis kenden, dat het de moeite was om uitgebreid over te schrijven. Het eerste reisverhaal (bron 2) dat de leerlingen lezen is geschreven door de Duitse Friedrich Lucae (1644-1708). Hij studeerde in 1666-1667 te Utrecht en daarna te Leiden. Later werd hij hofprediker in het Silezische Brieg, waar hij vandaan kwam. In 1665 bezocht hij Amsterdam. Uit de klassikale

discussie of de toelichting van de docent moet naar voren komen dat zijn navertelling over een Amsterdamse huisvrouw die haar man een oorvijg geeft waar iedereen van kan meegenieten, een groot contrast vormt met het ideaal van de 'tere vrouw een stil en zedig wezen' dat Jacob Cats voorschrijft. Het tweede reisverhaal (bron 3) van de Engelsman Sir William Mountague, die in 1695 de Republiek bezocht, getuigt van de buitenlandse fascinatie met de handeldrijvende huisvrouwen. Hij stelt zelfs dat vrouwen actiever waren in de handel dan mannen. Naast de huishoudelijke taken beheerden zij het geld en hadden zij ook zeggenschap over hun deel van de erfenis. Uit de klassikale discussie of de toelichting van de docent moet dan ook naar voren komen dat deze passage een groot contrast vormt met Cats' advies dat mannen hun vrouwen geen zaken mogen toevertrouwen

slide 3

Tonen van een bewerkt schilderij

VROUWEN AFGEBEELD IN HET STRAATBEELD

Om de uitleg te illustreren kan de docent vervolgens deze (bewerkte) pentekening 'De Grote Vispoort aan de Vijgendam' van Herman P. Schouten aan de leerlingen tonen. In deze bewerkte versie zijn de vrouwen uit het straatbeeld weg gefotoshopt, wat het traditionele beeld van de zeventiende- en achttiende-eeuwse vrouw als huisvrouw en de passage uit Cats bevestigt. Zodra er sprake begint te zijn van een discussie in de klas met betrekking tot de plek van de vrouw en waar zij zich vooral bevond, gestuurd door de discussievragen, kan de docent de discussie de richting van bronnenkritiek op sturen. Door het contrast tussen de twee bronnen kan de docent dan benadrukken dat het vormen van een historisch beeld altijd het resultaat is van de selectie van bronnen. Om dit besef bij de leerlingen te bevorderen zou de docent bijvoorbeeld de vraag kunnen stellen: 'Wat zou er gebeurd zijn als we niet het reisverhaal van Sir William Mountague zouden hebben gehad?'. De leerlingen moeten hieruit kunnen opmaken dat bij het vormen van een historisch beeld de selectie van bronnen een grote impact heeft. Hieruit moet de leerling kunnen concluderen dat geschiedenis een construct is en dat het belangrijk is om naar de selectie van bronnen te kijken. Zodra de leerlingen er uit zijn dat de selectie van bronnen belangrijk is, speelt de docent het filmpje af en zullen de leerlingen langzamerhand vrouwen in het straatbeeld zien verschijnen. De originele versie van de pentekening maakt duidelijk aan de leerlingen dat vrouwen meer waren dan de degelijke huisvrouw die Cats beschrijft en bevestigt het contrasterende beeld dat werd geschetst werd door Sir William Mountague.

(Bewerkte versie van De Grote Vispoort aan de Vijgendam door Herman P. Schouten, 1796)

AFRONDING OPDRACHT 1

Na het eerste deel van de les kunnen leerlingen begrijpen dat er meerdere interpretaties zijn van de rol van de vrouw in zeventiende- en achttiende-eeuws Amsterdam. Uit het contrast tussen de twee verschillende bronsoorten moet het voor de leerlingen duidelijk worden dat er een spanning kan zijn tussen wat er is opgeschreven en wat er daadwerkelijk gebeurde. Dat wat dagelijks gebeurt is voor veel schrijvers van bronnen het omschrijven niet waard, terwijl de dagelijkse, onbeschreven, beslommeringen van het leven van enorm belang zijn voor het vormen van een correct historisch beeld van een tijdvak. Het feit dat buitenshuis werkende vrouwen niet beschreven worden in de werken van Cats en andere auteurs, betekent niet dat zij nooit buiten kwamen. De dagelijkse bezigheden van vrouwen zoals handeldrijven, die voor de schrijvers toentertijd het beschrijven niet waard waren, zijn voor huidige historici juist heel erg van belang voor het reconstrueren van het dagelijks leven. Een onderdeel van het dagelijks leven is natuurlijk de plek waar wij ons bevinden. Om een correct beeld van de dagelijkse activiteiten van vrouwen te vormen moeten we tussen de regels van de bronnen door lezen om tot een meer aannemelijke interpretatie van het verleden te komen. Het gevoel dat bij de leerlingen opgewekt moet worden is dat van een speurtocht naar het verborgen verleden dat zich in de bronnen als het ware tussen de regels bevindt, en niet uit de letterlijke woorden die er staan achterhaald kan worden.

slide 4

Uitleg publieke ruimte

Voordat leerlingen een beeld kunnen vormen van hoe vrouwen de ruimte gebruikten in de vroegmoderne tijd is het belangrijk dat de docent uitlegt hoe het begrip 'ruimte' begrepen kan worden. De docent begint dit theoretische deel van de les door de verdeling publiek, privaat en liminaal te introduceren. De docent begint met uitleg over de publieke ruimte. Hierbij kan bijvoorbeeld worden verwezen naar de afbeelding in deze slide, om te illustreren wat publieke ruimte inhoudt en waarvoor die werd gebruikt. Leerlingen moeten zelf voorbeelden van publieke ruimte kunnen noemen, zoals cafés, pleinen en openbare gebouwen. Daarnaast moeten leerlingen ook voorbeelden kunnen noemen van wat er in de publieke ruimte plaatsvindt, zoals handel op de markt, gezellig samenkomen in cafés en het bedrijven van politiek, o.a. in openbare gebouwen. De docent geeft aan dat de publieke ruimte stereotypisch gezien werd als een door mannen gedomineerde plek.

slide 5

Uitleg private ruimte

De docent stelt tegenover de publieke ruimte de private ruimte. De focus moet hier met name liggen op het voorbeeld van het huis. Licht toe dat men in de private ruimte privacy had en dat die ruimte niet van buitenaf werd beïnvloed. Licht vervolgens toe welke activiteiten geassocieerd werden met de private ruimte, dus bijvoorbeeld het huishouden en de zorg voor het kind. Noem vervolgens dat de private ruimte traditioneel gezien vrouwelijk is.

slide 6

Uitleg liminele ruimte

In deze slide komt de liminele ruimte aan bod. Leg uit dat de liminele ruimte bestaat uit de ruimte tussen het publieke en het private. Een handig en gangbaar voorbeeld om hierbij te gebruiken is het voorhuis. Leg uit wat voorhuizen waren en wie wel en wie niet over een voorhuis beschikte. Benoem vervolgens waarvoor deze voorhuizen werden gebruikt en door wie. Koppel dit als laatste terug naar de definitie van liminele ruimte door te benadrukken hoe het publieke van de straat zich mengde met het private van het huishouden. Leg uit dat de liminele ruimtes vanuit de traditie vrouwelijk worden genoemd, maar dat die ruimte ook zeker werd gebruikt door mannen (zoals op de afbeelding op de slide).

slide 7

Stereotypes

In de eerdere slides zijn al eerder stereotype genderrollen genoemd. Dus: de publieke ruimte behoort tot de man en de private ruimte behoort tot de vrouw. Leg tijdens deze slide uit waar die aannames vandaan komen: op welke bronnen zijn die gebaseerd? Leg uit dat vrouwen in de vroegmoderne tijd in huwelijksregisters alleen met hun naam werden geregistreerd en mannen met naam én beroep, terwijl man en vrouw vaak hetzelfde beroep beoefenden (denk bijvoorbeeld aan nachtwakers). Ook werkten vrouwen veel meer in de publieke ruimte dan blijkt wanneer er geen kritische vragen aan de bronnen gesteld worden - bijvoorbeeld op de vismarkt. Licht toe dat bronnen zoals de teksten van Cats en de huwelijksregisters uit de Republiek een vertekend beeld geven en zo stereotypen van genderrollen kunnen vormen onder historici. Noem dat er ook bronnen bestaan die een ander beeld geven van genderrollen in de Republiek, bijvoorbeeld reisverslagen van buitenlandse bezoekers

slide 8

Nieuw onderzoek: snapshots

Op deze slide komen snapshots aan bod. Geef aan hoe nieuw onderzoek een ander beeld laat zien van genderrollen in de publieke ruimte door op een andere manier bronnen te benaderen. Licht toe dat snapshots helpen om in kaart te brengen in welke delen van de stad een vrouw kwam en dus in welke mate zij beslag legde op de publieke ruimte. Leg uit hoe een 'verb oriented' analyse van getuigenverslagen en dagboeken ons een beter beeld geeft van wat zich op straat afspeelde, wie zich in de publieke ruimte begaf en wat zij daar deden. Op die manier hebben onderzoekers namelijk kunnen achterhalen welk werk vrouwen deden, ook als dat nergens officieel geregistreerd was.

slide 9

Uitleg opdracht: jouw beweging in kaart

Laat de klas zich verdelen in groepen van vier. Licht kort de opdracht toe en geef indien nodig een voorbeeld van een eindresultaat.

OPDRACHTOMSCHRIJVING

De leerlingen zullen aan de slag gaan met het maken van een eigen bron en reflecteren op hoe deze bron tot stand komt. Dit doen ze door in groepsverband in Google Earth een kaart te maken bestaande uit vijf plekken die leerlingen geregeld bezoeken. Daarnaast beantwoorden zij individueel verschillende vragen. Deze opdracht is bedoeld als huiswerkopdracht. In de volgende les zal de er klassikaal op de opdracht terug worden gekomen (zie klassikale terugkoppeling). In geval van tijdgebrek is het maken van de kaart niet per se noodzakelijk. De leerlingen kunnen ook een lijstje maken van de hotspots en daarmee de vragen beantwoorden. Het maken van de kaart spreekt wel meer tot de verbeelding en geeft leerlingen nieuwe vaardigheden in Google Earth.

TIJDSDUUR OPDRACHT: 40 min. (huiswerk) + 15 min. nabespreking in les

DOEL VAN DE OPDRACHT: praktische toepassing van de verworven basisvaardigheden van het herkennen van de betrouwbaarheid en bruikbaarheid van bronnen evenals het toepassen van het concept publieke ruimte. Dit sluit aan bij leerdoel 2.

BENODIGDHEDEN: een computer/laptop per groepje van vier leerlingen en de Google Earth handleiding (zie leerlingenboekje) De leerlingen krijgen de opdracht als huiswerk mee. In een tweede les kan de opdracht vervolgens besproken worden.

Uitleg opdracht: bronnen uit de Republiek

KLASSIKALE BESPREKING

Tijdens de klassikale bespreking van opdracht 2 is het de bedoeling dat leerlingen reflecteren op de bron die zij zelf hebben gemaakt. De docent gaat met de klas in gesprek over de mate waarin de bronnen die de leerlingen hebben gemaakt representatief zijn voor de manier waarop jongeren gebruikmaken van de publieke ruimte. Daarbij worden de leerlingen gestimuleerd om te reflecteren op de informatie die hun bronnen wel en ook juist niet bieden.

Denk daarbij aan:

- Leeftijd van de maker van de bron
- Gender van de maker van de bron
- Woonplaats van de maker van de bron (woont die bijvoorbeeld in een stad, een dorp, buitenwijk, etc.)
- Het type school waar de maker van de bron naartoe gaat. (Zijn jongeren van het VWO representatief voor alle jongeren?)

Sluit af met de boodschap dat de bronnen die de leerlingen hebben gemaakt kritisch benaderd moeten worden voordat er geldige conclusies kunnen worden getrokken, en dat dit evengoed geldt voor historische bronnen.

De docent licht de bronnenopdracht (zie leerlingversie) toe. Daarbij moet benadrukt worden dat de opdracht inzicht kan geven in de manier waarop historische kennis tot stand komt. Voor deze opdracht wordt gebruik gemaakt van bron 4 t/m 7 (zie leerlingversie).

TIJDSDUUR OPDRACHT: 20 minuten + 10 minuten nabespreken

DOEL VAN DE OPDRACHT: bronnen kritisch analyseren en toepassen van begrippen liminele ruimte en genderrollen.

BENODIGDHEDEN: leerlingenboekje en geluidsfragment uit powerpoint.

Mogelijke voorbeeldantwoorden om te bespreken zijn als volgt:

A. Onbetrouwbaar omdat: geschreven door een man, moralistisch van aard, religieus, geschreven voor een grote doelgroep, etc.

B. De leerling laat zien wat liminele ruimte betekent, en past deze kennis gelijk toe door te omschrijven waarom liminele ruimte past bij bron 5. Het begrip past bij bron 5 omdat Brinkman een openbare ruimte toeëigent (spullen neerzetten, afval dumpen, touw vastbinden) en wanneer de dienstmeid hier iets van zegt (en zelf ruimte probeert te claimen), eigent de familie Brinkman de ruimte weer toe door te schelden en geweld te gebruiken.

C. De bron komt niet overeen met de gewenste gedragingen die Cats stelt. Dit komt onder andere door: de gewelddadige omgang van de vrouwen, hun aanwezigheid buitenshuis etc. De genderrollen zijn niet toegewezen zoals Cats dat stelt.

D. De leerling benoemt aan de hand van 5,6,7 dat de realiteit haaks staat op de gewenste gedragingen die Cats stelt. Dit bijvoorbeeld door te stellen dat de vrouw in huis blijft, dat het een stil wezen is, dat enkel de man de straat beloopt etc. Uit andere bronnen blijkt immers het tegenovergestelde.

E. De leerling kan elke bron naar keuze benoemen. Nadruk ligt op hoe de leerling de representativiteit van de bron verklaart en hoe deze bron breder toepasbaar zou kunnen zijn.

Deze opdracht dient als een opstapje naar de conclusie dat het beeld dat bestaat van de geschiedenis afhankelijk is van de beschikbare of geselecteerde bronnen.

Afsluiting

De docent kan de les afronden met behulp van de volgende conclusies:

Vrouwen waren actief aanwezig op straat in de Republiek tijdens de zeventiende en achttiende eeuw.

Het selecteren van bronnen is bepalend voor het beeld dat we krijgen van geschiedenis

Literatuurlijst

Gender Spectrum, 'Understanding Gender', retrieved from www.genderspectrum.org in: Justin Healey (eds.), *Sexual Orientation and Gender Identity* (The Spinney Press, 2014). Bron is gebruikt voor clause gender inclusiviteit

Schilderijen:

- Hooch, Pieter de, *The Courtyard of a House in Delft*, 1658, Oil on canvas, 73 x 60 cm, National Gallery, London, gelicentieerd onder CC BY-NC 2.0. Aanpassingen: digitale bewerking.
- Hooch, Pieter de, *De Slaapkamer*, 1658-1660, Oil on canvas, 51 x 60 cm, The National Gallery of Art (Washington DC), 1942.9.33, publiek domein.
- Hooch, Pieter de, *Interieur met een Jonge Vrouw die een Dienstmeid een Muntstuk geeft*, 1669, Oil on canvas, 73 x 66 cm, privécollectie.
- Jode, Pieter de, *Acht Fases van het Menselijk Leven*, 1625-1635, titelpagina prent, Het Rijksmuseum, RP-P-1929-86, publiek domein.
- Keun, Hendrik, *De Kleine Vismarkt Aan Het Begin van de Singel*, 1770, Sporen van potlood, pen en penseel in grijs, 290 x 403 mm, Stadsarchief Amsterdam, 10097: Collectie Stadsarchief, auteursrechtenvrij.
- Lingelbach, Johannes, *De Dam met het Stadhuis in Aanbouw*, 1656, Doek, 122,5 x 206 cm, Het Amsterdams Museum. - Santvoort, Abraham Dircksz, *Verhaal met Voorstellingen van Moord en Doodslag*, 1667, print, Het Rijksmuseum, RP-P-1939-658, publiek domein.
- Saygi, Gamze and Bob Pierik (2021). *Everyday mobility in the streets of 18th century Amsterdam*, StoryMapJS, <https://www.freedomofthestreets.org/visualisation/amsterdam1790>.
- Schouten, Herman P., *Bloemstraat gezien naar de Prinsengracht met de Westerkerk*, Stadsarchief Amsterdam, Collectie Atlas Splitgerber, auteursrechtenvrij.
- Schouten, Herman P., *De Grote Vispoort Aan de Vijgendam*, 1796, Stadsarchief Amsterdam, Collectie Atlas Splitgerber, auteursrechtenvrij. Aanpassingen: crop en fade. Bewerking video: Jeffrey C. Hesta @kvlt_hikikomori.
- Schouten, Herman P., *Vijgendam 16-18 met het Beurspoortje met een doorkijke naar de Beurssluis (richting Rokin)*, tekening, Stadsarchief Amsterdam, Collectie Atlas Splitgerber, auteursrechtenvrij.
- Steen, Jan Havicksz, *Het Vrolijke Huisgezin*, 1668, Oil on canvas, 110,5 x 141 cm, Het Rijksmuseum, SK-C-229, publiek domein.

Snapshot:

Pierik, B. (2022). *Urban Life on the Move: Gender and Space in Early Modern Amsterdam*. PHD Thesis Universiteit van Amsterdam, 92-93.

Boeken:

- Cats, J. (1625 / 1993). *Huwelijk* (1ste editie). Singel Uitgevers.
- F.M. Fuchs; W.J. Simons (1975) *Nou hoor je het eens van een ander: buitenlanders over Amsterdam*. Kruseman, 84.
- Mountague, W. (1696) *The delights of Holland: or, A three months travel about that and the other provinces With observations and reflections on their trade, wealth, strength, beauty, policy. together with a catalogue of the rarities in the anatomical school at Leyden*. Old English Books Text Creation Partnerships. Geraadpleegd op 23-12-2021, van: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/A51180.0001.001?rgn=main;view=fulltext>

Ontwikkeld door studenten van de master
Educatie en Communicatie in de Mens-
en Maatschappijwetenschappen van de
Universiteit van Amsterdam:

**Doortje Blom,
Haye Heida,
Jelle Tjoelker,
Julian Tiggeloven,
Liesje van der Werf,
Mike Andringa,
Pascal de Haas,
Pim Kok,
Timo Bossema,
Umit Bulbul.**

Met advies van:

**Danielle van den Heuvel, Bob Pierik
(Freedom of the streets, UvA),
Agnes Cremers, Mark Bergsma (F-site),
Paul Knevel, Carla van Boxtel (UvA).**

Opmaak:

Studio Bertels

